

Յ Ո Վ Ս Ե Փ Ա Յ Զ Ե Ր Ք Է Զ Ե Ա Ն Յ Ն Ա Մ Ա Կ

» »

Ս Տ Ե Փ Ա Ն Ո Ս Վ Ա Ր Դ Ա Պ Ե Տ Ն Ա Զ Ա Ր Ե Ա Ն Յ

Ոսկից մինչև գլուխ վերանորոգուած վարդապետ,
Ստեփանոս Նազարեանց.

Նորհաւորումներ ձեզ դարձեալ մին նոր գիւտ. դարձեալ ձեր գերմանահայ վարդապետութեան նոր պտուղ. մին նոր վերանորոգուած լուսերամիտ հայ, ձեզ նման բարիլնեան խաւարից ազատուած, եւրոպական լուսի տակ նստած, երկնքից եւ երկրից համբաւներ ունեցող, ամենայն բանք քննող, նա եւս սուրբ Աւետարանին շնորհատուած առանց քննութեան (!), Սաղայի երկուորեակը՝ Պողոս Դուկասեան: Այդ մարդը այնքան Ֆիշը եւ հաստարմաբար պատկերացնումէ ձեր լուսաւորութեամբ լուսաւորուած մարդու իսկական տիպը, որ տալիս է ձեզ տեղիք մտածելու, թէ նորա անունով ստորագրուած նամակը ձերն է, որ ուղարկուած է եղել « Կուռնիկ Հայաստանի » պատուական եւ ազգագոյտ օրագրի հրատարակողի մօտ, բայց չես է ստացուել ու գտել է իւր սեփական տեղը Հիւսիսախաւարի մէջ. արժանաւոր տեղի արժանաւոր յօդուածին՝ Սաղաների շարքումը՝ ուր էր բաժանուում նա իւր ընկերներից: Սակայն մին անհաստատի բան չէ, որ այսօր մին Դուկասեան, վաղը մին Կիրակոսեան յանկարծ լուսաւորուին ձեր դաստիարակութեամբ. որովհետեւ ձեր դաստիարակութիւնը շատ հեշտ է. ձեր շինած լուսաւորութեան կամուրջը շատ ընդարձակ է եւ լայն, որպէս ընդարձակ է Յանապարհն, որ տանի իկորուստ. ձեր կանոնները համառօտ են եւ դիրքնկալ. հայ ձեր լուսաւորութեան համառօտ գաղափարը. (նուսխայ), « վեր առնել 212 լեզու, ամենից սերտել իննգ կամ տասն բառ. (տասն բառը հարկաւոր է մանաւանդ Սանսկրիտի տասան բառի հետ բաղդատելու համար) » Հայոց գրաբառ լեզուն կոչել *հոտած, փոտած, ժակցոտած*. մեր ինն մասնագրութիւնը՝ *անծուծ, անհիւր, անհիւր*. Հայոց ուսումնականներին՝ *մաշած, կորստած ու անբարոյական*. մեր ազգային եկեղեցու կենդանութիւնը՝ *մաշած ու ինացած*. գնել եւ կարդալ միայն « Հանդէս նոր հայախօսութեան » ասած սանսկրիտարանութիւնը, այդ բաւական է բարիլնեան խաւարից ազատելու համար. (նաւրանդեանցը գովել էր այդ գիրքը. զարմանք է, որ նորա խօսքը ոչինչ յարգ չունեցաւ հայերի մտքումը. Սաղայի խօսքերն եւս չկարողացան օգնել նորան. ինչ անես, նոր լուսաւորութիւնը հասկացող մարդիկ փոքր կան. Սաղայի նման ուսեալ լինէր ամենայն մարդ, էլ ինչ էր պէտք մեր ազգին աւելի ». եթէ խորհրդի տեղ ընդունել երկու խորհուրդ՝ մկրտութիւն եւ հաղորդութիւն, եւ հարցանողին պատասխանել, թէ միայն սոքա են *քրիստոսադիր*. եւ թէ սոքա *ստուգապէս յարգ ու կշիռ են ունեցած միշտ*, թէ *սոցանով պահպանուում են եկեղեցին* (!). քարոզել մեր եկեղեցու համար վերանորոգութիւն օտքից մինչեւ գլուխ, արմատից դէպ ի վեր: Ահա ձեր նոր լուսաւորութեան սակաւախօս շրջանակը. պրծաւ, գնաց. բոլոր աշխարհը լուսաւորուեցաւ նոր գաղափարներով, այդ կարճամիտ կանոն-

ների մեջ պարունակուումն բովանդակ աշխարհի գիտութիւնք. տեսնք, ինչքան մօտ ու հեշտ ճանապարհով է տանում ձեր լուսաւորութեան կամուրջը դէպ ի երկնաւոր եւ երկրաւոր գիտութիւններ: Այդ պատճառով չենք երկրպագ, որ մին Պողոս Դուկասեան յանկարծ լուսաւորուած լինի ու ձեր պէս վերանորոգուած. նորան պէտք էր միայն ձեր վերաւոր բերած նուսխան կարդալ, անց կենալ լուսաւորութեան կամուրջը, եւ այն տեղ երկնքից եւ երկրից համբաւներ ունենալ: Սաղան չէր որ իւր ազգական Միղգաբէկեանց կօշկակարի ասելով, (!) միայն *ա, ծ, ճ, ո*, կարգացած, յանկարծ լուսաւորուեցաւ ձեր հրաշագործ վարդապետութեամբ. ինչ զարմանք է ուրեմն, որ մին Պողոս Դուկասեան եւս հասած լինի բոլոր գիտութիւնների ծայրը՝ առանց ուսանելու, միայն կարդալով ձեր նուսխան: Բայց ով կամենայ թող լինի այդ Պողոսը, արական բոտ սեւոյն եւ կամ չէզոք, էական կամ իբր էական, մեք դարձուցանուածք մեր խօսքը դէպ ի ձեզ, որովհետեւ, ձեր իսկ ասելով, պէտք է միշտ արմատից գնալ դէպ ի վեր:

Մեր՝ Մեղու Հայաստանի 13 համարումը տպագրած յօդուածը, որով ցոյց էինք տուել ձեր ընկերութեան գրուածների անբարոյականութիւնը ուրոյն ուրոյն հատուածներով, հաճոյ չէր թուել ձեզ. մեծ երկիւղի մէջ էիք ընկել դուք, տեսնելով, թէ ձեր շինած նոր լուսաւորութեան կամուրջը հեշտութեամբ կարող էր կործանուել՝ ազգի փրկութեան համար. վստմորոյ ծայր էիք տուել ձեր ընկերներին՝ Կոմս Էմմանուէլին, (նալրանդեանցին) եւ Սաղային, եւ նոքա կամելով ձեզ օգնութիւն հասուցանել, գրել էին մի միայն գովեստ եւ միմեարութիւն ձեզ ու հայցոյանք մեր անծին. այնպէս, որ այն երկու գրուածները մէջ (Հիւսիս. 6 եւ 7 ամատ.) ոչինչ պատասխան չկար մեր յօդուածին, որ հարկաւոր լինէր հերքելու: Այդ իւր պակասութիւնը զգել էր ինքը Հիւսիսախաւարը, վստմորոյ հարկաւոր է համարել իբր թէ քննել մեր գրուածը, եւ իբր թէ պատասխանել մի բոտ միոջէ: Բայց ինչ է եղել նորա ցանկութեան հետեւանքը, առաջին գրուածների նման անօրինակ գովեստ ձեզ, խուճկ ու կնդրուկ ձեր քթին ու կրկին հայցոյանք մեզ:

Կամելով պատասխանել մեր յօդուածին, դուք գրումէք ոչ թէ անգ պատասխան, այլ մեծ ու երկար տարփողական ճառ ձեր անծին, ինչպէս չէք ամաչում, պարոն, ինքներդ ձեզ այդչափ գովելով, propria laus sordet, սեփական գովեստը հոտած է, վարդապետ: Այդ ճառի մէջ ասելով, թէ դուք լեզուագիտութեան դոկտոր էք, մանրամասնաբար նկարագրումէք դոկտորի քննութիւն տալու գծուարութիւնը, ասումէք, թէ դոկտորանդը քրտնումէ, տանջուումէ մինչեւ իւր արժանանալը դոկտորի կոչմանը, վստմորոյ խիստ բարկանումէք մեր վերայ, թէ ինչպէս ենք համարձակուել ասել ձեր մասին, թէ կարելի է դոկտոր լինել եւ ոչինչ չիմանալ: Այդ պատասխանի վերայ ծիծաղեցինք ու զարմացանք, զարմացանք եւ կրկին ծիծաղեցինք, տեսանելով թէ դուք, խեղճ Նազարեանց, հասել էք այն տեղ, որ չկարողանալով ուղղակի եւ մի բոտ միոջէ հերքել մեր հայ ուսումնական-

(1) Հիւսիսափայլ օրագրի 12 ամատ. 1860 թ:

(2) Հանդէս նոր հայախօս. եր. 234. տող 20—23

(1) Մեղու Հայաստանի 52 համար, 1860 թ:

նեթի ժամանակ ժամանակ տարագրած քննութիւնները ընդ-
գէտ մեր վարդապետարանին ու նոր լեզուաշինութեան, ա-
ստուծէք մեզ, Թէ դուք դոկտոր էք եւ այդ կոչումը շինելով
մեր համար վահան, խլումէք մեզանից մեր ազատ իրաւուն-
քը քննելու մեր գիտութեան չափը: Արդեօք դուք չէի՞ք,
որ մեր Հիւսիսատիայի 10 ամսատետրակումը 1860 Թիւ ա-
ստուծէք, Թէ մարդս ազատ է ընկողութեան հայեւումը,
քեզ քննակականութեան եւ քեզ կրօնական առարկաների
մէջ: Արդեօք դուք չէ՞ք, որ 12 ամսատետր. աստուծէք եղ-
ջերուաքաղ Ղուկասեանի անունով, Թէ Աւետարանիկ եւս
չէք հաւատում առանց ընկողութեան. իսկ մեզ արգելումն
մին քո պէս դոկտորի քննել: Արդեօք դուք չէի՞ք, որ գրել
էիք 1 ամսատ. 1858 Թիւ. Թէ մաշած ու կորստած ուսում-
նականներ են Ազեբեան, Չափեան ու Ինժիճեան, որոց
ամօթ է դոկտոր կոչել այսուհետեւ, երբ որ դուք դոկտոր
էք եղել, որովհետեւ նոցա աշակերտների չափ չգիտէք,
որպէս աշխարհ ամենայն տեսնումէ, ոչ միայն Հայոց լե-
զուն, այլ եւ այն եւրոպական լեզուները, որոց միանգամ
աշակերտով էին նոքա: Դուք չէի՞ք, որ մեր ամսագրի մէջ
1858 Թիւ, գրել էիք, Թէ մեր ազգի մէջ ոչ մի ուսումնա-
կան չկայ. արդեօք չգիտէի՞ք, Թէ մեր ունենք բազմաթիւ
ուսումնականներ, Ռուսաստանի՝ Նաեւս եւրոպական հա-
մալարաններում քննութիւն տուած ոչ Թէ մին, այլ յոգ-
նահամար դոկտորներ (որոց մէջ մին քանիսը ուղղակի
դոկտորութեան քննութիւն են տուել), բազմաթիւ կանդի-
դատներ, քանի մի մագիստրոսներ, ոչ Թէ մեր պէս ասիա-
կան լեզուագիտութեան, այլ եւրոպական լեզուաբանութեան,
Յուսարանութեան եւ կամ իրաւաբանութեան: Ասացէ՛ք, ո՞ր
իրաւունքով էք խլում մեր արժանաւոր կանդիդատներից,
մագիստրոսներից եւ դոկտորներից ուսումնականի կոչումը.
վասն է՛ր էք մոռանում, Թէ նոքա ստացել են ուսումնա-
կանի անունն ու աստիճանը քրտինքով ու դժուարակիր
աշխատութեամբ, համալսարանական դատաստանով, մի-
նիստի հաստատութեամբ՝ ասենք մեր սեփական բառերով,
որով գովասանումէք մեր անձը. եթէ դոկտորութիւնը, որ
դուք ստացել էք . . . աներկայելի ուսումնականութեան
հաստատութիւն է, վասն է՛ր էք ասպա ասում, Թէ մեր ազգի
մէջ չկայ ոչ մին ուսումնական, երբոր կան բազմաթիւ դոկ-
տորներ: Դուք, պարոն, այլոց տեսնելու համար ամենեւին
կուրացած էք, եւ տեսնումէք միայն մեր անձը աշխարհի ե-
րեսումը. եւ այդ դիպումումը չէք կարողանում կամ չէք կա-
մենում հասկանալ դեռեւս այն գլխաւոր բանը, Թէ դուք ուրա-
նումէք մեր ուսումնականների արժանաւորութիւնը առանց
պատճառի, առանց քննութեան ու հաստատութեան, լոկ բա-
ռերով. իսկ մեր մասամբ հաստատել ենք, ու մասամբ հաս-
տատելու ենք եւս առաւել մեր տկարութիւնը լեզուաբանա-
կան հանգէտումը. եւ այդ պատճառով ունինք լիովին իրա-
ւունք զարմանալու, Թէ որպէս ստացել էք դուք դոկտորա-
կան կոչումն: Ո՛ր մնաց, գերօրինակ վարդապետ, քո
քարոզած ազատութիւնը մարդուս համար գիտնական աս-
պարէզումը. գուցէ այդպիսի ազատութիւնը միայն քեզ հա-
մար էր. այսինքն՝ միայն դու եւ ազատ՝ ինչ որ կամենաս
եւ ում վերայ կամենաս խօսել, եւ այն՝ լուսաւորութեան
անունով. իսկ այլք ազատ չեն քո վերայ խօսել, քո պա-
կասութիւնները աչքերիդ առաջումը նկարագրել, քո գի-
տութեանդ չափը քեզ ցոյց տալ: Դու տուած կանոնով ենք
մեր ներգործում. նոր սկսել ենք գործ դնել քո քարոզած
լուսաւորութիւնը քեզ ազատորէն քննելու համար եւ դու
արդէն մեզ ատումն, Թէ ինչպէս համարձակուեցանք դոկ-
տորին քննել. այդ էր քո քարոզած մտքի ու խղճմանքի
ազատութիւնը. քո գաղափարներից ինքդ հրաժարումն.

քննողութեան հանգէտումը կամենումն ձայն տալ կվոր-
տալի. գրականական ազատութեան ասպարէզը, ուր ա-
պերասան, սանձակոտոր խօսումէիր ու գրումէիր այդչափ
տարի, այժմ դատաստանի ներքոյ եւ կամենում ձգել. ա-
զատութիւնը շինումն բռնակալութիւն, որովհետեւ այդ-
ճանապարհն է քեզ այժմ շահաւետ: Բայց չէ. այդ ճանա-
պարհը եւս քեզ օգնելու չէ. իմաստուն օրէնքը չէ արգե-
լիր մեզ քննել ու հրատարակել այն մարդու իմացածի չափը,
որ Աւետարանիկ չէ հաւատում առանց ընկողութեան.
քեզ փախչելու ճանապարհ չկայ. իրերանոյ քումմէ դատե-
ցար. համբերիր, մեք քեզ հետ շատ բան ունինք դեռեւս
խօսելու, քննելու եւ դատելու՝ քո սեփական ազատութեան
կանոններով. քո դոկտորութեանդ վկայականը դիր առ ժա-
մանակ Սաղայի կամոդը ու եկ, հաստատիր, հրապարակի
մէջ, Թէ դու արժանաւորութեամբ եւ ստացել նորան. մեզ
հարկաւոր չէ Պօլիցայի վկայութիւնը, Թէ դու Յշմարիտ
դոկտոր ես՝ դու ինքդ, քո գիտութեամբ, հաստատիր այդ-
բանը ամենեցուն առաջն. իսկ եթէ անպատճառ կամենաս
բողբել դատաստանումը, չմոռանաս ասել այն տեղ, Թէ
մեք այնպիսի սխալներդ ենք ցոյց տուել (եւ ցոյց ենք տա-
լու դեռեւս) լեզուագիտութեան մէջ, որոց համար ուսում-
նարաններում խարաղանով ծնւումն աշակերտներին. այլ
բան մի ասա, մնացորդը մեք կասենք:

Դու մեր բոլոր ազգի վերայ, մեծի ու փոքրի, հոգեւո-
րականի ու աշխարհականի, Թէ տղամարդու եւ Թէ՝ ուլ
յետին անամօթութեան՝ մեր կանանց եւ աղջկանց վերայ,
ինչ կամեցար խօսեցիր, Թէ յայտնի եւ Թէ ծածկարանօրէն.
եւ գրուածներով անունը դրեցիր նոր լուսաւորութեան հան-
դէս. նալքանդեանցը տարիփողց այդ լուսաւորութիւնը,
զուռնայ փչեց քեզ համար եւ ինքը գրեց իւր սովորական
եւ իծնէ ժառանգած ստախօսութիւնները. Սաղան ազգա-
չէն գաղափարներ կոչեց քո մոլորութիւնը. Կիրակոսեանը
նաղարայ խիեց. Ղուկասեանը հուռն գոչեց քեզ: Քո Հիւ-
սիսատիայլ օրագրի միջնորդութեամբ վատարանեցիր հան-
գուցեալ տիեզերահաջակ ներսէս կաթողիկոսն, մեր ազգի
բոլոր եպիսկոպոսներին, առաջնորդներին եւ վարդապետ-
ներին կոչեցիր *տգեռներ, յիմարներ, խաւարի զաւակ-
ներ* եւ այլն. մեր հայազգի ուսանողների թատրոնական
խաղարկութիւնը պախարակեցիր առանց ուսումնական քնն-
ութեան. մեր Հայոց բոլոր ուսումնականներին *անբարոյա-
կան* կոչեցիր՝ Սաղայի բերանով. մեր հին մատենագրու-
թիւնն ու լեզուն, որոց վերայ աշխարհ ամենայն, Նաեւս
քո ազգական գերմանացիք յարգանքով եւ զարմացմամբ
են խօսել միշտ, *սեծուծ, սեհիւք, ժակոտած ու փոսած*
կոչեցիր. վերջապէս սրբապիծ ձեռքերով մերձեցար մեր
ամենամաքուր հաւատին, մեր եկեղեցական խորհուրդները
սկսար Լուսերի մտքերով մեկնել, կրճատել եւ այլալիլ եւ
որ առաւել զարհուրելին է՝ (կարծումնք, որ գորանով
վերջացաւ քո սրտի դաւաճանութիւնը դէպ իքո արեւակից
ազգը), մեր ուղղափառ, բազմադարեան, քրիստոնայիմն,
առաքելաչէն եկեղեցու համար առաջարկեցիր վերանորո-
գութիւն (րեֆորմ) ոտքից մինչեւ գլուխ, արմատից դէպ իլիւր:
Մեզանից ոչ ոք չասաց, ազգը բողբեց, նոյն ինքը եկեղե-
ցին լուռ մնաց (կարծումնք առ ժամանակ ինչ), Թէ այդ-
պիսի գրուածները արժանի են դատաստանական քննու-
թեան. մեք բաւականացանք միայն հերքելով եւ գրելով քո
խօսքերը, հաստատելով քո ուսումնականութեան թերու-
թիւնը, քո խղճմանքի այլակրօնութիւնը, եւ ահա մեզ
պատասխանումն, Թէ որպէս համարձակուեցանք ասել, Թէ
կարելի է ուրեմն դոկտոր լինել ու ոչինչ չբմանալ. մեր
գրուածներին ուղղակի պատասխան տալ չես կարողանում,

ու միայն հայհոյանք եւ կոչում այն գրութիւնը, որի գլխաւոր նպատակը եղել է քո բոլոր ազգին դարձուցած հայհոյանքը դատապարտել ու գրել. կամենում եւս փակել մեր բերանը դատաստանի անունով. քո հնարած ազատութիւնը քննադատեալն հանդէստմար խլում եւս մեր ձեռքից. ո՞վ քերասքանը դու կտոր. միմէ կայ այս տեղ ուսումնականութեան նշոյլ. միմէ կայ այս տեղ ոչ միայն Ֆլամարիտ դուկտորի յատկութիւն, այլ եւ իսկապէս աշակերտի նմանութիւն. ինչ աւանք քեզ հետ:

Եազան սէն, պոզան սէն.

Բիմ դէր քի եալան սրն.

Իրաւ է դուկտորի անուն ու վկայական ունես, ինչ չէ պատահում աշխարհումը. բայց ինքը, Պ. Նազարեանց, դուկտորի նման չես, որպէս շողգամը փորձագալին. անունը կայ, իբր չկայ:

Rien n'est plus commun que le nom,

Rien n'est plus rare que la chose.

Ձէ, Պ. Նազարեանց, դուկտորի վկայականդ դիր առ ժամանակ Սաղայի կամուր, ինչպէս ասացինք. ու եկ, փոքր ինչ խօսենք քեզ հետ, լսենք ու քննենք քո զօրաբանի պատասխանները: Դու, ցանկանում եւս մեր ցուցմանը ընդդէմ հաստատել, թէ քո կրօնի վարդապետարանի ու Հանդէս նոր հայախօսութեան ասած անսկզբիտարանութեան մէջ չկան լուսերական մտքեր: Այդ նշանակումէ, թէ դու քո գրածդ եւս չես հասկանում. գլուխդ չգիտէ, թէ լեզուդ ինչ է խօսում, գրիդ ինչ է գրում: Ե՛կ ուրեմն հասկացրենք քեզ, ոչ թէ քեզ ուղղելու համար, որովհետեւ վերանորոգում եւս արդէն հաւատի մէջ, այլ մեր հարազատ Հայ եղբարցը զգուշացուցանելու նպատակով: Բացիր քո կրօնի վարդապետարանը. (ասում ենք քո կրօնի, որովհետեւ նախ վերանորոգութեամբ եւս ոտքից մինչեւ գլուխ երկրորդ գրքիդ վերնագիրը այդպէս է ցուցանում, ասելով՝ «Վարդապետարան կրօնի Ստեփանոսի Նազարեանց». ուրեմն քո սեփական եւ առանձին վերանորոգութեամբ կրօնի եւ ոչ թէ Հայաստանեայց մի եւ ընդհանրական եկեղեցու. կարգն էր. 53. «քրիստոնէութեան հիմնադիրը կարգել է երկու խորհուրդ՝ մկրտութիւն եւ հաղորդութիւն»: Ինչ է նշանակում այդ. ուր են մնացեալ ինչդ խորհուրդը, որը որ քո ազգային եկեղեցին ընդունումէ մկրտութեան եւ հաղորդութեան հետ հաւասար. բացիր այժմ մեր եկեղեցու կրօնագիտութիւնները, որը կամենաս. նոցա ամենի մէջ կտեսնես միատեսակ գրութեամբ, այսպէս. խորհուրդը եկեղեցու է եւս. մկրտութիւն, հաղորդութիւն, ապաշխարութիւն, պսակ, ձեռնադրութիւն ու վերջին օծումն, բացիր այժմ ու կարգն լուսերականների կրօնագիտութիւնը, զոր օրինակ իւր իսկ Լուսերի սեփական քրիստոնէականը, Der kleine Katechismus von D-r Martin Luther, Moskau, 1825, ու տես, ինչ է գրած 28 եւ 31 երեսներումը, չորրորդ եւ ինգերորդ

գլուխներումը. տես, թէ քանի խորհուրդ է ընդունում Լուսերը, Das Sakrament der heiligen Taufe und das Sakrament des Altars. որ է՝ խորհուրդ սուրբ մկրտութեան եւ խորհուրդ սեղանոյ (այսինքն՝ հաղորդութիւն): Ինչ առաւել հաստատութիւն է հարկաւոր քո լուսերաւորութեանը. լուսերական լինելու համար մարդս պէտք էր ունենար գլխու վերայ եղջիրներ, որ դու կարողանայիր ասել, թէ դու լուսերական չես, որովհետեւ չունես եղջիրներ: Այո, գրում եւս յետոյ, շատ տողերից յետ, Բուսերէն ասած առածի նման, Поистъ убогаго сораца «Հայոց եկեղեցին ընդունումէ եւս քահանայութիւն, պսակ, եւ վերջին օծումն». բայց այս տեղ քանի մոտաձուլաներ են ծագում ընթերցողի մտքում: Նախ՝ այդ երկրորդ անգամը եւս չես յիշում ամենեւին մնացեալ երկու խորհուրդը՝ դրոշմ եւ ապաշխարութիւն. ուր են նոքա, միմէ խորհուրդ չեն. միմէ մեր եկեղեցին չէ՝ ընդունում եւս դրոշմ եւ ապաշխարութիւն: Երկրորդ՝ քահանայութիւնը, պսակն ու վերջին օծումը չես կոչում խորհուրդ, որպէս կոչեցիր վերեւումը մկրտութիւնը եւ հաղորդութիւնը, արդեօք նոքա ծէսն են, թէ կամաւոր արարողութիւնները, թէ եկամուտ եւ անելորդ սովորութիւններ: Երրորդ՝ օտարազգի մարդու նման, երրորդ դիմաւ ասել, թէ Հայոց եկեղեցին ընդունումէ այս ինչ կամ այն ինչ, կրկին հաստատումէ յայտնապէս, թէ գրողը մասնակից չէ այն դատանութեանը, որ պատմաբանօրէն վերածում է նա Հայոց եկեղեցուն: Չորրորդ՝ մկրտութիւնն ու հաղորդութիւնը կոչեցիր քրիստոսադիր, (որովհետեւ ասում եւս, թէ նոցա կարգել է քրիստոնէութեան հիմնադիրը). այս տեղ ասում եւս, թէ Հայոց եկեղեցին ընդունումէ եւս քահանայութիւն, պսակ եւ վերջին օծումն, որը որ չես կոչում ոչ խորհուրդ եւ ոչ քրիստոսադիր: Այդ բառական չէ՝, Պ. Նազարեանց, որ ամենայն ընթերցող կարողանայ առանց դժուարութեան հասկանալ, թէ դու Լուսերի վարդապետութեանը համաձայն դատարանում միայն երկու եկեղեցական խորհուրդ՝ մկրտութիւն եւ հաղորդութիւն, իբրեւ միայն քրիստոսադիր, որ ինչպէս ասում եւս այլ տեղ՝ ունեցած են միշտ յարգ եւ կշիռ եւ էին այն երկու խորհուրդը, որանցով պանդանուում է եկեղեցին: (1) Համարձակ եւ բացառապէս խօսում եւս ընդդէմ մեր եկեղեցու դատարանութեանը ու դուռեւս ասում եւս, թէ քո գրութեանը հակառակ չեն նորա ուսմանը: Պսակի համար գրում եւս, թէ պիտոյ է խել նորան, եւս նորա շարունակութիւնը այլ եւս կարելի չլինի ամուսնոց համար. (2) գուցէ մոռացել եւս, թէ Հայոց եկեղեցին, Աւետարանի հիման վերայ, քարոզում է պսակը անխելի:

(1) Հանդէս նոր հայախօս. եր. 234, տող. 20—21.

(2) Վարդապետար. կրօնի. եր. 102:

(Նարայարութիւնն յայտնիկայս.)

ՓԷԲԻՆԻ ՄԵՐ ԿԱՄՈՒՐԶԸ.

Անցեալ ամսոյ քաղաքական տեսութեան մէջ յիշեցինք Չինաց պատերազմին փառք աւարտումը. Գաղղիացիք ու Անգղիացիք մեծ յաղթութեամբ ստիպեցին Չինաց կայսրը ոչ միայն պատերազմին ծախքը լիովին վճարելու, հանդերձ ամենայն վնասուք անձին իւրաքանչիւր զինուորի, հապա նաեւ շահաւոր պայմաններ դրին եւրոպական վաճառականութեան, եւ ազատութեան քրիստոսական կրօնից: Ինչպէս որ ընթերցողը թէ ազգային եւ թէ օտար լրագիրներէն տեղեկացած կլինին: Մեր հոս գնեմք Չինաց Փէբին մայրաքաղաքին մեծ կամուրջին տեսքը: